

«Խ Ա Ի Ա Ր Ե Ս, Լ ՈՒ Ս Ի Ն»

Այդպիսի բան դեռ չէր տեսել Խ... գիւղը:

Պղտոր, արիւնոտ հեղեղ էր արդեօք, որ եկաւ անցաւ գիւղի վրայով, թէ մի չը տեսնուած հրեղէն փոթորիկ. շէկուած գիւղացիներն այդ չիմացան, միայն երբ նրանք իրանց անհնարին սարսափից ուշքի եկան, գիւղում էլ ջահէլ-ջիւան չը կար:

Հօտաղներն օր օրի վրայ սե լուրեր էին բերում դաշտերից, այստեղ, այնտեղ, մի ժայռի տակ, մի ձորակում, խողովում տակաւին դիակներ կային անթաղ, գաղանջներին կուր դարձած: Ո՞վ կարող էր իր մեռելին տէր կենալ, թաղել. ցերեկը ղինուած պահապաններն էին արգելում այդ, իսկ գիշերները տանից օտը դուրս գնելու հնար չը կար, սար ու ձոր, քար ու բլուր մահ էին որձկում: Եւ ընկածներն անթաղ էին մնում, այդպիսի ժամանակ էր, մի բուռն հողն էլ էր մերժում դիակին, իսկ անմեղ սպանուածին տէր կենալը՝ յանցանք էր... Քանի՜ մայրեր էին լալիս, բանի՜ գլուխներ սե կապեցին: Բազմաթիւ դժբախտների մէջ երջանիկ էր համարւում նոյն իսկ նա, ով իր ջահէլից լուր չունէր, որի դիակը ոչ ոք տեսած չէր. ով գիտէ, գուցէ փախել ազատուել է, գուցէ մի տեղ թաղնուել է, «գուցէն» յոյս էր, անորոշ հեռաւոր յոյս, բայց էլի յոյս էր:

Ծովինարն էլ յոյս ունէր: Մի չաբաթ անցաւ այն սե օրից և դեռ ոչ ոք չէր տեսել նրա Մէփօի դիակը. թող չը տեսնեն, թող ինքն էլ չը տեսնի, յաւիտեան չը տեսնի, նոյն իսկ կուրանայ, միայն թէ իմանայ, որ իր

աչքի լոյս զաւակը, իր Սէփօն աղատուել է, ապրում է։ Այսպէս էր մտածում մայրը և մեղմիկ օրօրում էր խնոցին իրանց բակում։ Յանկարծ նա խնոցին թողեց, կանդառաւ։ Հարեան բակից լսուեց մի մեղմ, կանացի ձայն, որ երգում էր դառն ողբաձայն շեշտով.

«Դուման բռնեց մեր սարերին,
Ձորեր զըմէն սուգ արին,
Սևիկ կապէք կուրնաք, մէրեր,
Թող չը տեսնեն ձեր աչքեր.
Մառմառ քարեր մըռմուռ կ'ուլան,
Ապառաժներ կը տքան»։

—Ախ, Սօնա, էլի դու վառեցիր հոգիս, մըմնջաց Ծովինարը, հեկեկաց և գոգնոցը գէպի աչքերը տարաւ։ Սօնա... միայն այդ անունը ճրքան շատ բան էր ասում Ծովինարին։ Իր Սէփօի սիրածն էր նա։ Մի օր—հազար էրնէկ էն օրին—ինքը Ծովինարն իր աչքով տեսաւ, թէ ինչպէս Սէփօն ու Սօնան փսփսուկով խօսում են իրար հետ այն պատի ճեղքից։ Ով մայր է մի տղամարդի, մի սարի պէս տղամարդի, որ սիրում է մի սեւաչեայ գեղեցկուհի, նա միայն կը զգայ այն, ինչ որ զգաց Ծովինարն այդ ժամին։ Երկու սիրահարները վախկոտ այծեամենքի պէս փախան այս ու այն կողմ, իսկ մայրը... օ՛, նա միայն ժպտաց երանութեան ժպտով, նա երջանիկ էր, նա հպարտ էր։ Իսկ այժմ... ամեն երեկոյ դուրս է գալիս Սօնան, նստում իրանց սրահում և կամացուկ երգում է այդ ցաւոտ երգը, որ ի՞նչ գիտէ երբ և ինչ առթիւ շարագրել են իս... գիւղի աղջիկները և որը սակայն երբէք չի հնանում։ Ծովինարն աչքերը սրեց, կամացուկ մօտեցաւ բակի պատին, աչքը դրեց նրա համար նուիրական դարձած պատի ճեղքին և նայում էր։ Սօնան նստած էր, գլուխը քաշ ձգած գուլպայ էր գործում և արցունքները կաթիլ կաթիլ թափւում էին աչքերից թրջելով ձեռքի գործը։ Նա շարունակեց իր երգը, բայց այնպէս մեղմ, այնպէս աղեկաուր,

որ կարծես ոչ թէ երգում էր, այլ մրմնջում էր ցաւից,
բոցոտ սրտի ցաւից.

«Էն ի՞նչ հով էր իջաւ մէկէն
էդ սև սարի կատարէն,
Զիւան-կտրիճ չը խնայեց,
Սրտեր ցաւի ծով կապեց.
Մառմառ քարեր կուց-կուց կուլան,
Զէչոտ ժայռեր կը տըքան:
Դաշան ելնենք էլ ի՞նչ բաղենք,
Ծաղիկները կը խառնենք.
Շուշան, նարգիզ, կանաչ խոտեր,
Ամեն կարմիր են հագեր.
Ապառաժներ մըռմուռ կ'ուլան,
Սարեր ձորեր կը տըքան:
Կանաչ կարմրի ուխտ արեցինք,
Սև ու կարմիր կապեցինք.
Մեր արցունքը թէ ծով դառնայ,
Բոց սրտերը չեն հոփնայ.
Քարոտ սարը մըռմուռ կուլայ,
Սև ապառաժ կը տըքայ»:

Ծովինարի սիրտը փղձկաց, նրա հեկեկոցն աւելի
բարձր դարձաւ. աղջիկը երկչոտ հայեացք ձգեց պատի
կողմը և լռեց, երևի նա լսեց և հասկացաւ, թէ ի՞նչ
է կատարւում պատի այս կողմում: Ծովինարը ի՞նչ սի-
րով կը գրկէր այդ սիրունիկ գլուխը և կը սղմէր իր
մայրական կրծքին Սէփօի փոխարէն. այդ բոպէին Սո-
նան նրա համար դարձաւ իր կորցրած զաւակը: Նա
կուշտ, կուշտ արտասուեց, սիրտը հովացաւ: Այժմ նա
սկսեց խղճալ նաև Սօնային, որ այդպէս ողբում էր իր
կորցրած սէրը:

Զը գիտեմ, որքո՞ն ցաւն է մեծ, խեղճ Սօնա,
մրմնջում էր նրա չրթունքները, բայց թո՛ղ Աստուած
քո ձայնը լսի, բեզ խղճայ, քո սուգը բաւական հա-
մարի, գուցէ ես մեղաւոր եմ: Ապա նա կամացուկ հե-

ռացաւ պատից, ձեռք առաւ խնոցին և շարունակեց հարել:

Արդէն երեկոյ էր: Արևը կախուեց դէպի արևմուտք: Պէտք էր խնոցին հարել, վերջացնել, շուտով Սերոպը դաշտից տաւարը կը բերէր: Եւ նա արագ-արագ տարուբերեց խնոցին:

Բակի դուռը ճռռալով բացուեց, շէմքի վրայ յայտնուեց եօթնութ տարեկան մի մանուկ:

Սերոպն էր և արտասուում էր...

Մայրը խնոցին թողեց և դողալով առաջ վազեց:

— Սերոպ ջան, քէ մատաղ, տաւարը...

Երեխան չը պատասխանեց, նա հեկեկում էր:

— Խլեցին... տարան...

— Չէ, հազիւ ձայն տուեց Սերոպը արտասուքի միջից:

— Հապա ո՛ր են:

— Դաշտում թողի... մարէ, ես վազելով եկայ... Սէփօին տեսայ... քարի տակ ընկած...

Նա էլ չը կարողացաւ շարունակել, արտասուքները խեղդեցին ձայնը: Բայց այդքանն էլ բաւական էր, որ մօր սիրտը զգայ սարսափելի իրողութիւնը. երեխան դաշտում տեսել էր իր եղբօր դիակը, էլ ի՞նչ հարցնէր թշուառ մայրը, բերանը փակուեց, միայն կրծքի տակ մի բան կտրուեց, արցունքը չորացաւ աչքերում: Նա յետոյ գնաց, մէջքը պատին տուեց, ապա թուլացած կամացուկ նստեց պատի երեսից սողալով, գլուխը կախուեց կրծքին և մնաց անշարժ...

Արևը մայր մտաւ. անասուններն իրանք տուն եկան և ցրուեցին բակում. խնոցին մնաց առանց հարիլ իր տեղում. խաւարն իջաւ, իջաւ սարերից և ծածկեց գիւղը. Ծովինարը դեռ նստած էր միևնոյն գիրքով, միևնոյն տեղում լուռ, անշարժ: Դժուար էր իմանալ, մտածում է նա արդեօք, թէ սառել է, քար կտրել, աչքերը մի կէտի վրայ ուղղած նա նայում էր այն անմիտ հայեացքով՝ որ մեծ վշտի սարսափն ունի իր մէջ:

Սերոպն էլ կծկուեց մօր կողքին և մնաց լուռ։ Վիշտ մարմնացող արձաններ լինէին կ'ասես այս մայրն ու որդին, որոնք հազիւ երևում էին մթութեան մէջ։ Ժամեր անցան։

Գիւղը լռեց։ Ծովինարը վերկացաւ, ներս մտաւ խրճիթը, դուրս բերեց այնտեղից մի բահ և մի մաֆրաշ։ Նրա քայլուածքն ու շարժումներն այժմ վճռական էին և հաստատ։ Զաւակի դիակը թաղել էր հարկաւոր և նա կը թաղի, թէկուզ երկինք ու երկիր իրար խառնուեն և դաշտը ողջ հրէշներով լցուի։ Մայրն ինչ կը հարցնի, երբ իր Սէփօի դիակը գաղանների ճանկերի մէջ է։ Բայց ինչպէս գտնել, մենակ, սարսափելի խաւարի մէջ, չորս կողմում մահ ու դժոխք։ Նա մի փոքր մտածեց։

— Սերոպ ջան, տեղը կը ճանաչես։

— Հա, մայրիկ, կը ճանաչեմ, հեռու է, շատ հեռու գիւղից։

— Դէ վեր կաց, քե մատաղ, վեր կաց երթանք։

Զարմացած երեխան մօրը նայեց հարցական հայեացքով։

— Ո՞ւր, մայրիկ։

— Երթանք, թաղենք Սէփօին։

— Մայրիկ, վախում եմ, ախր մութ է, ցրանք էնտեղ կը լինեն, մայրիկ...

— Ես քեզ հետ չեմ, քե մեռնեմ, գնանք, մատաղ, չէ՞ քո ախպէրն է, մեղք է, որ մնայ։

Մայրը նրա հետ է, մայրը նրան կը պաշտպանի, չէ՞ իւրաքանչիւր մայր ամենակարող է իր զաւակի համար։ Սերոպը սիրտ առաւ, և նրանք դուրս եկան դռնից։

Լուսին չը կար, խաւար էր դուրսը։ Նրանք կամացուկ դուրս եկան գիւղից և բռնեցին խոտոր ճանապարհը։ Քայլում էին ուշիկ-ուշիկ, երեխան նայում էր մերթ մօրը և մերթ խաւարի մէջ ծրագրուող ա-

ռարկաներին, որոնք հազար ու մի ձևեր էին ընդունում:

—Մայրիկ, վախում եմ: տես, մէկը գալիս է մեր յետևից:

—Սուս, մատաղ, սուս կաց, մարդ չը կայ, սիրտ էր տալիս մայրը, բայց իրօք ինքն էլ ոտնաձայն լսեց, երկուսով էլ յետ նայեցին, բայց մարդ չերևաց:

Քանի հեռանում էին գիւղից, Սերոպին թուում էր, որ խաւարն աւելի և աւելի թանձրանում է: Բայց այդ չէր, որ սարսափեցնում էր երեխային, այլ այն, որ նրանք շուտով պիտի անցնէին ընկնաւոր, Ծուռ-Ձուռօնից այգու մօտով. Սերոպը ցերեկով էլ այդտեղից դժուարութեամբ էր անցնում, իսկ գիշերը...: Ինչքան բաներ էին պատմել նրան. ասում էին, որ Ծուռ-Ձուռօն միշտ այնտեղ, այն այգում է թափառել, որ այնտեղից շատ անգամ դուրս է եկել, հօտաղներին յետևից ընկել. ասում էին, որ նրա մազերն այդ ժամանակ ճիճան էին, աճերը չար, բերանը մեծ ու փրփրուն, ձայնը սարսափելի, որ վերջ ի վերջոյ այնտեղ մի պատ է վրել, Ձուռօն տալիս է մնացել, բայց գիշերները նորէն դուրս է գալիս և վազվզում է այն տեղերում: Արդօք հիմա էլ այնտեղ չէ, դուրս չի գալ, չի վազի, չի ճչայ: Հասան այգուն. ահա փլած պատը:

—Մայրիկ, վախում եմ: տես, մէկը գալիս է, Ձուռօն է... մազերը, մայրիկ, աչքերը...

—Մի վախիր, բե մեռնեմ, բռնիր ձեռքս, այս պես պէս:

Յիրաւի Ծովինարն էլ վախեցաւ, նրան թուաց, որ մէկը կար այնտեղ, ուր ուղղուած էր երեխայի վախկոտ հայեացքը և որ նա ծածկուեց շատ մօտիկ: Մայր և որդի աւելի մօտ կպան իրար, շտապեցրին բայլերը, որ շուտով ազատուեն այս չարագուշակ տեղերից:

—Սերոպ ջան, դեռ հեռո՞ւ ենք էնտեղից:

—Ձը գիտեմ, մայրիկ, այն մեծ առուն, որ խաչ-

քարին մօտ է, այ այն առուն պիտի անցնենք, յետոյ էլի կ'երթանք, էլի կ'երթանք սև քարի կողմը, այնտեղ է:

Նրանք գնում էին անընդհատ: Լուռ էր շրջակայքը, երկինքը պայծառ, ուր աստղերը պաղ պաղ պլպլում էին և բնութիւնը կարծես ուշ գիշերին ծոյլ-ծոյլ յօրանջում էր ճնշող բնի ձեռքից, և վառ աստղերի քրնքոյշ ցօլքերը անկարող էին խանգարել աշխարհի բուն ու խաղաղութիւնը: Մի բուռի չարագուշակ փույ-փույը հնչուեց և անցաւ քնած շրջակայքի վրայով:

— Մայրիկ, «բայդուշից» ես վախենում եմ, փույ-փույ է անում: Լաւ չէ նրա ձայնը, այնպէս չէ, մայրիկ: Մայրը լուռ կացաւ, ինքն էլ էր վախենում այդ վայիւնից: Ահա լսուեց մի այլ թռչնի ճիչ, յուսահատ, անօգնական ճիչ խաւարի ամայութեան մէջ. դժբախտ թռուչունը երեւի բուռի ճանկն ընկաւ և թրպրտում էր նրա ճիրանների մէջ: Ծովինարի հոգին ցաւեց, ճիշտ այդպէս նրա զաւակն անտէր, անտիրական մնացել է գազանների ձեռքը: Երեխան զգաց իր ձեռքի վրայ երկու տաք կաթիլ. նա նայեց մօրը, բայց խաւարը չը թողեց, որ տեսնի դէմքը, սակայն մանկական սիրտը ճմլուեց ցաւից, նա զգաց որ այդ իր մօր արտասուքներն են: Արդարեւ յուսահատ վշտի, անօգնական անտէրութեան արտասուքներ էին, որ քամուեցին Ծովինարի աչքերից, իսկ երեխան կարծեց, թէ իր անվերջ գանգատներով վշտացնում է մօրը, և մի սիրալիւր մանկական խորամանկութեամբ փորձեց ուղղել իր սխալը, մօր սիրտն առնել:

— Մայրիկ ջան, գիտե՞ս, ես էլ չեմ վախենում, ախր դու ինձ հետ ես. որ Զուլօն գայ, դու չես թողնի, բահ էլ ունես. իսկ եթէ նրանք գան, մենք կը տափենք արտերի մէջ, մեզ չեն տեսնի. հա՛, մայրիկ:

— Հա, մեռնեմ քեզ, սո՛ւս կաց, որ մեր ձայնը չը լսեն:

Մանուկը լռեց և քայլեց: Հասան առուին: Ուշ գիշեր էր արդեն: Նրանք կանգ առան: Յանկարծ մի տանաձայն լսուեց, երկուսով էլ մէկէն յետ նայեցին. մի ստուեր երևաց ու անյայտացաւ, կարծես մէկը նըրանցից աւելի քաղձ շտապով անցաւ առուից:

— Ո՞վ է այն, մայրիկ, խօսմ Զուլօն չի:

— Մարդ չը կայ, հոգիս, այդ առուի ձայնն է:

Առուից այն կողմը հեռու և հեռու թանձր խաւարն էր առաջները, միայն մռայլ ուրուագծերով՝ որպէս այլանդակ հրէշներ հազիւ ծրագրուում էին այն ժայռոտ բլրակները, որոնք եղբրում էին Խ... գիւղի դաշտերը: Խաւարի մէջ նրանք ասես ամեն լուպէ փոփոխում էին իրանց ձևերը, բարձրանում, իջնում, ոլորւում, ձգւում և մայր ու որդի դժուարանում էին առանց սարսափի նայել այն կողմը:

— Էնտեղ է, մայրիկ, այ, այնտեղ է:

Երեխան դէպի բլրակներն էր ցոյց տալիս:

Ծովինարը տակաւին կանգնել էր առուի ափին և խորհում էր. նրա մտքերը սև էին, որպէս այդ գիշերուայ խաւարը, այլանդակ ու ահաւոր, ինչպէս այն գալարուող ժայռերը:

Գնա՛լ արդեօք, թէ՞ յետ դառնալ:

Նա սարսափում էր ո՛չ իր համար, Սէփօին կորցնելուց յետոյ, ի՛նչ արժէր իր կեանքը, իսկ եթէ Սերոպին մի բան պատահէ՞ր. գիշերը չար, խաւարն անթափանցիկ, մեռելը սարսափելի: Մայրն զգում էր, թէ ինչպէս է դողում երեխայի փոքրիկ թաթն իր ձեռքի մէջ: Քանի մօտ էին գիւղին, քանի լուում էր շների հաջոցը, չըրջակայքի սպանիչ մեռելութիւնն այսքան ծանր չէր: Այժմ... այս ի՛նչ պատահեց, ամեն ինչ մահ է, ամեն ինչ սարսափ. նրանք զգում էին իրանց մենակ ձգուած մի ամայի անապատի և խաւարի մէջ. գոնէ մի անմեղ ձայն, գոնէ մի քաջալերիչ շշուկ: Ծովինարը նայեց առուին, այդ աւելի լաւ էր. ջուրը շարժուն էր, դա

կեանքի պէս մի բան էր: Կոհակները բաւում էին ափերին, թեթե շշուկ հանում և հազիւ լսելի ճղփիւնով հեռանում դնում: Այդ շշուկին, այդ փափսուկին էր ականջ դնում Ծովինարը: Առուն հոսում էր այն բըլրակների ոտքից, որտեղ պառկած էր իր Սէփօն անտէր, անտիրական: Արդեօք նրա շունչը չէ, որ փափրսում է այդ ջրերի մէջ, արդեօք նա չէ, որ մի բուռն հող, մի փոքրիկ փոս է աղերսում իր մօրից, որովհետեւ աշխարհում նա էլ ոչ ոք չունի: Ոչ, ոչ, մայրը նրան այնպէս չի թողնի:

— Սերոպ ջան, բարձրացիր շալակս, առուն անցնենք:

Երեխան բարձրացաւ մօր ուսին, մայրը ջուրը մըտաւ և նրանք անցան: Հազիւ մի բանի քայլ ձգած, երեխան կրկին ասաց հազիւ լսելի ձայնով.

— Մայրիկ, Ծուռ-Ջուլօյին ես տեսայ, այ անցաւ այն կողմը. մայրիկ, վախենում եմ:

Երեխայի սրտտես աչքերը խաւարի թանձր քօղի մէջ որոշեցին մի ստուեր, որ մայրը տեսնել չէր կարողանում: Նա զարմացած էր, երեխան էր սխալուում, թէ ինքը:

— Չը կայ, բե մեռնեմ, հանգստացրեց մայրը, Ջուլօն չը կայ, պինդ բռնիր ձեռքս, չէ դու ասացիր էլ չեմ վախենում:

Նրանք շարունակեցին ճանապարհը: Ահա և բըլրակները: Երեխան կանգ առաւ:

— Ա՛յ այն քարի տակն է, մայրիկ, ես վախենում եմ մեռելից:

— Քո եղբայրն է, մատաղ, ես քեզ հետ եմ, մի վախիր:

Մի մեծ ժայռի տակ ընկած էր Սէփօի դիակը: Մայրը ծունկ չոքեց, գրկեց, լուռ մնաց մի բանի ընդմէջ, ուղղուեց, իր կուրծքը տրորեց, կրկին կռացաւ, քսեց իր երեսը որդու սառը դէմքին և մնաց անշարժ: Մի քանի րոպէից յետոյ նա վեր թռաւ տեղից, ձեռք

առաւ բահը և շտապ-շտապ փորել սկսեց: Սերոպն իր փոքրիկ ձեռներով, ինչքան կարող էր, քաշում էր հողը փորուածքի ափերից: Վիհը խորացաւ, մայրը դեռ փորում էր:

— Մայրիկ, Զուլօն, յանկարծ ճշաց երեխան և բոլոր ուժով ձգեց իրան փոսի մէջ. սարսափած մայրը գրկեց նրան և վերև նայեց. նրանց գլխավերևը կանգնած էր մէկը, ինչպէս խաւարի ոգի:

— Զուլօն չի, մատաղ, խօսեց խորհրդաւոր անձը: Ծովինարը զարմանքից քար կտրեց, այս գիշերային ոգին ինքը Սօնան էր:

— Զը կարողացայ, մէրիկ, չը կարողացայ համբերել, ներիր ինձ. իմ խուլ ականջներն էլ լսեցին Սերոպի բերած սև լուրը. ես իմացայ, որ դու թաղելու ես գալիս, գողտուկ դուրս եկայ ձեր ետևից, որ միայն իմանամ, թէ հրտեղ ես թաղում նրան: Սերոպը միշտ տեսաւ ինձ ճանապարհին, նա միշտ ինձ Զուլօնի տեղ դրեց, ես ծածկուեցի. հասայ վերջապէս այնտեղ, այն քարի տակ կացայ, սպասեցի, բայց համբերել չը կարողացայ. ներիր ինձ, մէրիկ: Սրտի երկիւղի հետ ես դէն եմ ձգել կոյսի ամթիւր, մահն աչքս առած, չօլերն ընկած սարերում կորցրած ջէյրանն եմ փնտռում: Թող, մէրիկ, թող որ այս կուրացած աչքերս թէկուզ այս խաւարի մէջ մի անգամ էլ նրան տեսնեն, թող որ այս թուլացած ձեռներս քոնի հետ միասին հողը չանգռելով նրան մի տապան չլինեն:

Նրա այրուած չրթունքներից բառերը թափւում էին ու թափւում՝ ասես երբէք վերջ չառնելու համար: Մի րոպէ ամենքն էլ մոռացան, թէ հըր են գտնւում իրանք և ինչ են անում, վտանգը, խաւարը, երկիւղը բոլորը չքացան կուսական բուռն սիրոյ առաջ:

Ծովինարը փոսի մէջ լուռ հեկեկում էր: Աղջիկը մօտեցաւ իր սիրելու զիակին, ծունկ չօքեց, կռացաւ նրա վրայ և առաջին անգամ իր կեանքում համբուրեց նրա սառն ճակատը, կուսական տաք համբոյր, որով

կարծես նա աշխատում էր շերմութիւն տալ իր սիրելի սառած դիակին, ինչպէս մի յարալէզ ոգի, որ փորձում է լիզելով կեանքի բերել կուտում ընկած իր սիրելի հերոսին։ Սակայն ի դ՛հար մահը իւրեց այդ շերմ համբոյրը կուսական շրթունքներից և յանձնեց յաւիտենականու թեանն ու խաւարին։

Վերջապէս Սօնան վերկացաւ, ցած իջաւ գերեզմանի մէջ, բահն առաւ և փորել սկսեց. Ծովինարը հոգն էր դուրս տալիս, և Սերոպը նայում էր զարմացած բայց աւելի հանգիստ, որովհետեւ այժմ երեքով էին։ Փոսը հետզհետէ խորանում էր։ Դեռ երբէք խաւարի մէջ աւելի վսեմ գործ չէր կատարուել. երկու սրտեր մըցում էին իրար հետ, մայրը դետինն էր չանդուում իր զաւակի համար, աղջիկը փորում էր սիրելու համար, բայց իրօք իւրաքանչիւրն իր սեփական սրտի գերզմանն էր փորում, և յուզարկաւորը մանկութիւնն էր, որի անմեղութիւնը կարծես հովանաւորում էր նուիրական գործը որպէս պահապան հրեշտակ։

Լուսինը բարձրացաւ. նրա գունատ, պաղ շողերը բլրի կատարից սողալով ընկան նաև նահատակի գունատ դէմքի վրայ։ Վտանգը մեծացաւ, թշնամի աչքն այժմ հեռուից տեսնել կարող էր քարի տակ շարժուող ստուերները։ Գերեզմանն արդէն պատրաստ էր։ Նրանք պատրաստուում էին դուրս գալ, երբ գիշերուայ հովը ձիերի ոտնաձայն հասցրեց նրանց ականջին. շնչերը պահած, երեքով էլ կծկուեցին։

— Ո՞վ էք, ձայն տուին հեռուից։

Պատասխան չը կար։ Յանկարծ մի գնտակ սուլելով եկաւ դէպի գերեզմանը։ Ձիաւորներն անցան երեւի ենթադրելով թէ իրանց նկատած արուերները գազաններ են, որոնք դիակներ են պատռտում և հէնց այնպէս արձակեցին մի գնտակ և գնացին։

Ծովինարն ու Սօնան դուրս եկան փոսից։ Սերոպն իր տեղումն էր, գերեզմանի շրթանը կծկուած, լուռ։ Նրանք երկսով մափրաշի մէջ փաթթեցին դիակը, գե-

ընդմանի մօտ բերին, իջեցրին փոսի մէջ և ապա շտապ-
շտապ հողով ծածկեցին: Պարտերից վսեմագոյնը կա-
տարած էր, սիրելու և դաւակի դիակը անթաղ չը մնաց,
նրա հետ էլ թաղեցին յուղարկաւորների սրտերը: Ծո-
վինարն ու Սօնան ծունկ չըբեցին, վերջին անգամ համ-
բուրեցին նուիրական հողաթումբը և աղջիկը իբրև թաղ-
ման աղօթք կամացուկ միմնջաց՝

«Կանաչ կարմրի ուխտ արեցինք,
Սև ու կարմիր կապեցինք,
Ապառաժներ մըռմուռ կուլան,
Սարեր, ձորեր կը տըան»:

Վերկացան. մայրը մօտեցաւ Սերոպին.

— Վեր կաց, Սերոպ ջան, վեր կաց, տուն գնանք:
Երեխան լուռ էր և անշարժ, նա քնած էր խորը
քնով. մայրը կանչեց կրկին, նա լուռ մնաց, շարժեց
ձեռքով և... սարսափած յետ քաշեց ձեռքը, նայեց,
արիւնոտ էր: Դաւաճան ձեռքով ձգուած գնտակն ի դուր
չէր անցել. Սերոպի կրծքի վրայ լաւն վէրք էր բացուած
և արիւնը պատել էր շորերը. նա փչել էր իր շուկը ա-
ռանց նոյն իսկ մի փոքրիկ ճիչ արձակելու: Մայրը ճշաց
աղեկտուր, գրկեց, բարձրացրեց այդ փոքրիկ, արիւ-
նոտ դիակը, լուսնի շողերն ընկան երեխայի գունատ
ճակատին ու այտերին, նա կարծես քնած էր: Գլուխը
թոյլ-թոյլ կախուեց ինչպէս իր ցօղունի վրայ թառա-
մած ծաղիկ: Զարհուրելի վշտից իրան կորցրած, մայրը
չը գիտէր թէ ի՞նչ է անում, նա բարձրացրեց դիակը
վեր, վեր, կարծես ցոյց էր տալիս անգութ երկնքին և
դատ ու արդարութիւն էր պահանջում:

— Խաւարես, լուսին, ճշաց նա, անիծուին քո շո-
ղերը, արարաշխարհում հէնց արան տեսար, լուսաւո-
րեցիր: Ելէ՛ք, ելէ՛ք, գայլեր, բորենիներ, գազաններ,
դուրս թափուէք ձեր որջերից, դուր աւելի գութ կ'ու-
նենաք քան մարդիկ, եկէ՛ք, լացէ՛ք ինձ հետ. մէկին
հազիւ թաղեցի, միւսին գերեզման չը կայ. գազաններ,

լացէք, կամ պատուեցէք էս էրուած կուրծքս, դուրս քաշէք այնտեղից բոցոտ սիրտս, տաք-տաք լափեցէք, որ դուք էլ բոց կտրէք ինձ պէս, ոռնաք սարի ձորերում և ձեր շնչով հրդեհէք էս չար աշխարհը:

Ասաց Ծովինարը, ինչպէս հնձուած բոյս, գետին ընկաւ երեխան գրկում և լռեց: Սօնան վրայ վազեց օգնելու, բայց նրա ջանքերն անօգուտ էին. այդքան ահաւոր վիշտը չը կարողացաւ տանել մօր ջարդուած սիրտը. նա արդէն անշնչացած էր:

Միւս առաւօտ Խ... գիւղացիք զարմանքով տեսան, որ Սօնայի մազերն իսպառ ճերմակել էին:

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ